

Юдко Л. В., канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-9075-7047

Думанська В. О., асп.

Національна академія Служби безпеки України

ORCID ID: 0000-0002-4157-9560

ДИСКУРС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ВІД ІСТОРІЇ ДО СЬОГОДЕННЯ

Різнобічно досліджено історичний аспект феномену «гібридної війни»: від його перших проявів в античні часи до сучасності – періоду становлення української державності. Проаналізовано погляди вітчизняних, російських та американських учених на сутність поняття «гібридна війна». Окрему увагу приділено гібридній агресії Російської Федерації у XXI ст., зокрема проти України.

Ключові слова: гібридна війна, інформація, інформаційна війна, конфлікт, політичний вплив.

Постановка проблеми. Поняття «гібридна війна» є одним із найбільш уживаних понять в українському інформаційному просторі. Воно фігурує не лише в українських та зарубіжних мас-медіа, а й у медіапросторі Російської Федерації, тобто держави-агресора, яке на сьогодні стало майже загальноновизнаним та використовується як на державному рівні, так і на рівні суспільства. Засновниця науково-практичної школи зі стратегічних комунікацій Л. Компанцева зазначає: «Агресивні дії РФ називають по-різному: гібридна, неоголошена, когнітивна, семантична війна. Без сумніву – це війна смислів і цінностей, що транслюються різним цільовим аудиторіям із застосуванням лінгвістичного інструментарію» [7]. Є. Магда визначає гібридну війну як «прагнення однієї держави нав'язати іншій (іншим) свою політичну волю шляхом комплексу заходів політичного, економічного, інформаційного характеру та без оголошення війни відповідно до норм міжнародного права» [9, с. 138–142].

Невизначеність у концептуально-теоретичному підході до визначення поняття «гібридна війна» викликає необхідність у ґрунтовному дослідженні феномену «гібридної війни», історичного аспекту виникнення цього поняття, що і визначаємо як мету цієї статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми інформаційної безпеки держави, серед яких феномен «гібридної війни» є одним із ключових викликів, досліджувалися такими науковцями, як: В. Горбулін, Л. Компанцева, С. Магда, Г. Почепцов, Г. Яворська та ін. Американські вчені Р. Глен, Дж. Гордон, Дж. Маккуен, Дж. Маттіс, У. Намет, Н. Фрейер досліджували феномен «гібридної війни», її концептуальне обґрунтування.

П. Мансур та У. Мюррей розглядають приклади гібридних воєн з античності до другої половини ХХ ст. Прикладами таких воєн, на їхню думку, є: Завоювання Німеччини римлянами, Американська революція, Франко-пруська війна [4].

Окремої уваги заслуговують дослідження українських вчених, які достатньо ґрунтовно вивчають поняття гібридної війни, особливо з початку війни в Україні. Г. Яворська досліджує це поняття у двох асиметричних модусах (фізичному та дискурсивному) й зазначає, що фізичний вимір існування війни завжди йде в супроводі дискурсивного [19, с. 41–48].

Говорячи про гібридну війну, неможливо обійти увагою першого віцепрезидента Національної академії наук України, радника Президента України, політика, вченого, доктора технічних наук, професора, директора Національного інституту стратегічних досліджень В. Горбуліна, який широко та детально досліджує специфіку гібридної війни. У своїй книзі «Світова гібридна війна. Український фронт» автор розглядає гібридну війну як «воєнні дії, які поєднують в собі мілітарні, інформаційні, дипломатичні, економічні, квазімілітарні та інші засоби, з метою досягнення політичних цілей держави» [14]. Вчений зазначає, що особливістю такого поєднання є те, що «будь який спосіб ведення гібридного конфлікту, військовий або невійськовий, використовується як зброя» [14].

В. Горбулін вважає, що наразі ми вже живемо в гібридному світі: «Світ уже отруєний страхом, брехнею і ненавистю. Це і є той новий, гібридний світ, в якому ми сьогодні живемо. І те, що нині фронт на європейському театрі бойових дій займає лише кілька сотень кілометрів українського кордону, нікого не повинно вводити в оману. Саме тому нинішній конфлікт і називається гібридним, бо жертви і руйнування агресор завдає не лише прямим військовим вторгненням, а, швидше, навпаки: все активніше він застосовує засоби інформаційно-психологічного, економічного, політичного впливу» [13].

Характеризує гібридну війну у своїх працях також український дослідник Г. Почепцов. Він вважає, що в гібридній війні стрімко зростає роль інформаційного складника, а приховується військова компонента та участь у війні державних структур. Зростання ролі інформаційного складника Г. Почепцов пояснює тим, що фізичний зміст ведення гібридної війни легко можна замінити неадекватними йому інформаційним і таким чином приховати реальний перебіг подій під час війни [12].

Викладення основного матеріалу дослідження. Перші прояви гібридної війни простежувались ще у V ст. до нашої ери, під час Пелопоннеської війни між Афінами та Спартою. Афіни, окрім мілітарного аспекту та бойових дій, використовували безліч прийомів, тактик та засобів інформаційного тиску для підбурювання підлеглих спартанцям іліотів. Застосовуючи різноманітні методи психологічного впливу, Афіни намагалися створити внутрішнє військове джерело напруження, що можна назвати яскравим прикладом гібридної боротьби. З'явився ризик втрати ілотів (нижчої касті сільськогосподарських робітників та професійних воїнів спартіатів, які все життя займалися військовою підготовкою) і розхитування ними ситуації всередині країни, – до цього не був готовий ніхто. Ані політикум Спарти, ані армія [3, с. 75–79].

Як наслідок, Спарта, що сміливо та ефективно давала відповідь на збройну агресію, але абсолютно не була готова до гібридних проявів війни з боку Афін, перемогла не одразу, а

лише після п'ятирічного перемир'я та налагодження нової стратегії ведення війни.

Яскравим прикладом використання гібридних методів ведення війни в античні часи є міф про «Троянського коня».

За легендою, Троянський кінь – дерев'яна споруда у формі коня, що допомогла грекам покласти край 10-річній Троянській війні. Греки залишили біля воріт міста Троя гігантського дерев'яного коня, усередині якого перебували грецькі воїни. Коли троянці побачили споруду та грецькі війська, що покидали острів, вони сприйняли коня як прощальний дарунок для богів, тож вирішили перемістити його у місто. Згодом, передчасно святкуючи свою перемогу, троянці втратили обачність та позасинали, а греки вибрались з Троянського коня на вулиці міста, яке згодом розграбували та спалили, здобувши перемогу.

Такі дії з боку греків можна сміливо вважати проявом гібридної війни, а саме трактувати як прийоми дезінформації та маніпулювання, що в наш час набувають усе більшого масштабу.

Не менш цікавим фактом є те, що ідея про ведення війни не лише традиційним (збройним) способом, а й з використанням інформаційно-психологічних методів впливу простежується в китайському трактаті Сунь-Цзи «Мистецтво війни», який був написаний ще в VI ст. до н. е. Як приклад наведемо такі цитати:

1. «Війна – це шлях обману. Тому, навіть якщо ти здатний, показуй супротивникові свою нездатність. Коли повинен ввести в бій свої сили, вдавай, що ти бездіяльний. Коли мета близько, показуй, ніби вона далеко; коли ж вона дійсно далеко, створюй враження, що вона близько» [11];

2. «Найкраща війна – розбити задуми противника; на наступному місці – розбити його союзи; далі – розбити його війська. Найгірше – осаджувати фортеці» [11];

3. «Якщо ти дізнався, що у тебе з'явився шпигун противника і стежить за тобою, обов'язково впливай на нього вигодою; введи його до себе і помісти його у себе» [11].

Феномен гібридної війни також простежувався і в історії вітчизняного державотворення вже на початку минулого століття. Російська імперія завжди вела агресивну політику про-

ти України, що переростала в збройну агресію та колоніальні війни, але саме більшовики в грудні 1917 року перетворили ці війни на «гібридні».

Щоб захопити владу в Україні, російські більшовики використовували безліч прийомів та політичних маневрів, що мали в собі гібридну компоненту. Зокрема, одним із таких прийомів було формування квазідержавних утворень, таких як: Донецько-Криворізька радянська республіка (1918), Одеська соціалістична республіка (1918), Кримська соціалістична республіка (1919) [18, 318–319]. Також, на кордоні з Україною Росія активно формувала військові частини, які в будь-який момент готові були увійти на українську територію.

Як зазначає у своїй статті С. Грабовський, йдучи до захоплення влади, лідери більшовиків почали використовувати потужний канал передачі інформації, який наразі можна прирівняти до серйозного медіа-ресурсу – це безплатні газети, що поширювались також на фронті й в тилу. Так звані «бойові листівки» більшовики друкували у кожному повіті. Також, під їх контроль повністю потрапили головні на той час радіостанції: Царськосельська під Петроградом і Ходинська у Москві, що стало першим в історії прикладом використання радіо для пропаганди. Таким чином, російські більшовики намагались здійснювати контроль не лише за територією України, яку прагнули захопити, а й за її інформаційно-комунікаційною сферою [5, с. 19–22].

Можемо констатувати, що прийоми ведення гібридної війни, які використовували більшовики, можна легко порівняти з теперішньою політикою Російської Федерації щодо України.

Г. Почепцов зазначає, що гібридна війна існує за постійної підтримки пропаганди та називає ряд причин, які це підтверджують: по-перше, через швидку зміну подій, гібридна війна потребує постійних інтерпретацій та реінтерпретацій подій та фактів, для яких використовуються методи пропаганди. По-друге, реальні події, що відбуваються під час гібридної війни, зазвичай дуже відрізняються від тих, що пропагандисти поширюють в інформаційному та кіберпросторі, а це вимагає посилення пропагандистського супроводу [12].

Крім того, Г. Почепцов вважає, що гібридна війна постійно змінюється, особливо в інформаційному плані і пропонує діяти проактивно: «У гібридній війні немає одного обличчя, воно весь час змінюється, в тому числі і в інформаційному плані. Тому для оперування з нею треба вводити так зване випереджаюче управління, коли майбутні ситуації починають програватися заздалегідь. В іншому випадку реакція на те, що відбувається, завжди буде запізньою» [12].

Російські дослідники, в свою чергу, дотримуються думки, що гібридній війні притаманні такі ознаки як: довготривалість, масовість та адаптивність до подій, що швидко змінюються. Так, О. Тіханічев вважає, що «основною складовою гібридній війні є приховане залучення сторонніх збройних угруповань і організацій для вирішення завдань міждержавного протиборства при супроводі озброєних дій всебічними відволікаючими маневрами» [17, с. 30–43].

С. Коданєва стверджує, що однією з основних складових частин гібридній війні є інформаційна війна: «Слід визнати, що інформаційна війна – це вкрай важлива складова гібридній війни, направлена на формування потрібної суспільної думки. Її мета – розкласти сили противника і переконати своїх прихильників в тому, що противник – злочинець, який підлягає знищенню» [8, с. 44–71].

Про «суттєві зміни у пропагандистських комунікаціях тимчасово окупованих територій» з початку 2014-го року розповіла Л. Компанцева у інтерв'ю Громадського радіо: «... пропагандисти дуже часто звертаються до технології масової емпатії – формування асоціацій через інформаційні канали реальної аудиторії із подіями чи станами іншої аудиторії, реальної чи уявної. Емпатія передбачає співпереживання, а результат – некритичне ставлення до подій та отриманої інформації» [7]. Професорка навела цікавий приклад про дитячий журнал «Вежливые человечки» у Луганську, який «побудований на дуже агресивних асоціаціях: за часів Радянського Союзу видавався журнал «Веселі картинки», героями якого були веселі чоловічки. «Вежливые люди», «весёлые человечки», «вежливые человечки» – потрібна асоціа-

ція. Люди середнього віку згадують дитинство і купують журнал своїй дитині. А в журналі – історії про тата Путіна і матір-Росію. Ось так й формується нова система світосприйняття» [7].

З урахуванням динаміки розвитку конфлікту, питання «гібридної війни» набуває все більшої актуальності. Насамперед, мова йде про форми підготовки держави для можливості ефективного протистояння внутрішнім та зовнішнім загрозам.

На сьогодні в глобальному медіа- та кіберпросторі, в наукових працях, ЗМІ, а також у державних документах багатьох країн є безліч варіантів визначення сутності гібридної війни.

Р. Арзуманян у своєму огляді на XXI щорічній конференції Інституту стратегічних досліджень Армійського військового коледжу виділяє такі основні підходи до визначення гібридної війни:

1) військова стратегія, що поєднує в собі звичайну війну, малу війну та кібервійну;

2) основний метод у асиметричній війні, яка ведеться умовно на трьох фронтах – серед населення конфліктної зони, населення тилу та міжнародної спільноти (полковник армії США Джек Мак Куен);

3) атака з використанням ядерної, біологічної, хімічної зброї, саморобних знарядь для терористичних атак та інформаційного тиску;

4) складна та гнучка динаміка бойового простору (battlespace), яка передбачає швидку реакцію та адаптацію учасників протистояння;

5) сучасний вид партизанської війни, яка поєднує сучасні технології та методи мобілізації (Б. Неметт, підполковник Корпусу морської піхоти США) [1, с. 22–39].

Проте, автором поняття «гібридна війна» вважається відставний офіцер піхоти США, науковий співробітник Національного університету оборони США, аналітик із питань національної безпеки Ф. Хоффман. Він розглядає гібридну війну як «повний арсенал всіх видів бойових дій, включаючи конвенційні можливості, іррегулярну тактику і формування, терористичні акти, що включають насилля та примус і кримінальний безлад» [21, с. 14].

Б. Немет, підполковник корпусу морської піхоти США, розглядає гібридну війну як одну з форм сучасної партизанської війни, в якій використовуються як сучасні технології, так і сучасні методи мобілізації [21].

У різного роду термінологічних словниках можна зустріти різні визначення гібридної війни, пропонуємо розглянути декілька з них.

Кембриджський словник англійської мови (Cambridge dictionary) визначає гібридну війну як «використання цілого ряду різних методів для нападу на ворога, наприклад, розповсюдження неправдивої інформації або напад на важливі комп'ютерні системи разом із традиційними військовими діями або замість них [6].

Словник Коллінза англійської мови (Collins English Dictionary) трактує гібридну війну як «військову стратегію, в якій звичайна війна поєднана з такими тактиками, як негласні операції та кібератаки» [15].

Відповідно до словника української мови [16] «гібридний» означає «неоднорідний за походженням». Термін «гібридна війна» – відсутній, оскільки він прийшов в Україну із Сполучених Штатів Америки лише з початком збройної агресії Російської Федерації проти України 2014 року, хоч на прикладах простежується цілеспрямоване відпрацювання Російською Федерацією такої практики і на інших колишніх територіях Радянського Союзу:

1. Війна в Карабаху (розбурювання конфлікту, а потім негласна участь радянських, а згодом російських військ у Карабаському конфлікті між Вірменією та Азербайджаном на кінці 1980-х – початку 1990-х років і надалі);

2. Російсько-грузинська війна 2008 р. (використання Росією класичних методів ведення війни у поєднанні з інструментами впливу інформаційного- та кіберпростору);

3. Російсько-українська війна з початку 2014 р. (використання інформаційного та кіберпростору та класичних методів ведення війни).

Висновки. Гібридна агресія РФ є головною загрозою для національної безпеки України. Одночасне застосування противником традиційних та нетрадиційних засобів досягнення власних цілей, спрямованих на порушення суверенітету України, створює тотально руйнівний ефект. Анексія Криму, що не визнана міжнародною спільнотою, виникнення на сході України непідконтрольних територій та формування на них незаконних антидержавних утворень підривають основи конституційного ладу, порушують суверенітет та територіальну цілісність України.

Підсумовуючи, сформуємо дефініцію гібридної війни, що вичерпно характеризує як історичні, так і сучасні аспекти цього феномену: Гібридна війна – ведення війни не лише традиційним (збройним) способом, а й з використанням інформаційно-психологічних методів впливу, основними інструментами якої є маніпуляція, пропаганда, сугестія, інформаційні та кібератаки, політичні маневри як на національній, так і на міжнародній арені з метою загострення протиріч та конфліктів із подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії.

Таким чином, можна зробити висновок, що застосування противником традиційних та нетрадиційних засобів для досягнення власних цілей обманом та маніпуляціями, використовуючи інформаційні, психологічні та асиметричні засоби впливу, є основними ознаками «гібридності» війни, які застосовувалися з античних часів і модернізувалися з появою сучасних ЗМІ.

Для України «гібридна війна» є відносно новим, але актуальним поняттям, що потребує подальшого ґрунтовного дослідження, оскільки стосується всіх сфер життєдіяльності суспільства (духовної, ментальної, культурної, політичної, інформаційної, економічної, військової тощо), які є під прицілом ворога. Перспективою подальших досліджень вбачаємо ґрунтовне дослідження дискурсивних стратегій гібридної війни та розроблення ефективного інструментарію для своєчасного виявлення та протидії сучасним викликам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Арзуманян Р. В.* Определение войны в 21 веке. Обзор XXI ежегодной конференции по стратегии Института стратегических исследований Армейского военного колледжа, 6-8 апреля 2010 г. Ереван, 2011. 22–39 с.
2. *Війна «гібридна». Політологічний енциклопедичний словник /* Уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. [За ред. М. П. Требіна]. Харків: Право, 2015. 816 с.
3. *Попович К. В.* Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія : Історія. 2016. Вип. 2. С. 75–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuist_2016_2_131.
4. Гібридна війна. *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гібридна_війна.
5. *Гравовський С. І.* "Гібридна війна": історія і сутність. До постановки питання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство.* 2016. Вип. 1. С. 19–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_ukr_2016_1_7.
6. Кембриджський словник англійської мови (Cambridge dictionary). URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/>.
7. *Компанцева Л.* Гібридна війна – це не катастрофа, а виклик, відповіддю на який є координація комунікацій. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3238194-gibridna-vijna-ce-ne-katastrofa-a-viklik-vidpovidduna-akij-e-koordinacia-komunikacij.html>.
8. *Коданева С. И.* «Гибридные угрозы» безопасности России: выявление и противодействие. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право.* 2020; 13(2): С. 44–71.
9. *Лойшин А. А., Ткач І. М., Ткач М. В., Шевчук В. І.* Аналіз та систематизація підходів до розуміння поняття “гібридної війни”. *Journal of Scientific Papers “Social Development and Security”.* 2021. №1. С. 145–162.
10. *Магда Є. В.* Виклики гібридної війни : інформаційний вимір. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної ради України.* 2014. № 5. С. 138–142.
11. Матеріал из Викицитатника. *Сунь-Цзы.* URL: <https://12. Почепцов Г. Г. Роль информации в гибридных войнах. URL: http://psyfactor.org/psyops/hybridwar3.htm>.
12. Прес-конференція директора Національного інституту стратегічних досліджень, академіка НАН України Горбуліна В. П., на тему: "Презентація колективної монографії "Світова гібридна війна: український фронт": веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mM-YvMzWG78>.

13. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. Горбуліна В. П. К. : НІСД, 2017. 496 с.
14. Словник Коллінза з англійської мови (Collins English Dictionary). URL: [<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/hybrid-warfare>].
15. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/zmishanyj>.
16. Тиханьчев О. В. – Гібридні війни: нове слово в военном искусстве или хорошо забытое старое? *Вопросы безопасности*. 2020. № 1. С. 30–43. DOI: 10.25136/2409-7543.2020.1.30256 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=30256].
17. Шевчук В. П., Тараненко М. Г. Історія української державності. навч. посібник для студ. вузів. К., Либідь. 1999. С. 318–319.
18. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт // Стратегічні пріоритети. Серія : Політика. 2016. №4. С. 41–48.
19. Hoffman, Frank G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA : Potomac Institute for Policy Studies, 2007. P. 14.
20. Hybrid with compound war. *Armed forced journal*. URL: <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>.

Yudko L. V., Candidate of Philological Sciences, docent
ORCID ID: 0000-0001-9075-7047

Dumanska V.O., post-graduate student
National Academy of the Security Service of Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-4157-9560

HYBRID WAR DISCOURSE: FROM HISTORY TO THE PRESENT

The article comprehensively explores the historical aspect of the phenomenon of "hybrid war": from its first manifestations in ancient times to the present - the period of formation of Ukrainian statehood. The works are analyzed and the main views of domestic, Russian and American scientists on the essence and the concep of "Hybrid war" are highlighted.

It was determined that the phenomenon of hybrid warfare was also traced in the history of domestic state formation at the beginning of the last century.

To seize power in Ukraine, the Russian Bolsheviks used many tricks and political maneuvers that had a hybrid component. In particular, one

of such methods was the formation of quasi-state formations, such as: Donetsk-Kryvyi Rih Soviet Republic (1918) and others. In addition, the methods used by the Bolsheviks to spread misinformation were analyzed, such as the distribution of free leaflets at the front, which carried a propaganda content.

Special attention is paid to the hybrid aggression of the Russian Federation in the XXI century, in particular against Ukraine. The main views of Russian researchers on hybrid warfare are highlighted. They emphasize that the main components of a hybrid war are information warfare, as well as covert involvement of outside armed groups and organizations to solve the problems of interstate confrontation.

Also, various definitions of "hybrid war" in terminological dictionaries were analyzed, such as: Dictionary of the Ukrainian language, Cambridge Dictionary, Collins Dictionary.

Thanks to a comprehensive study of views on the concept of "hybrid war", its basic definition was formed, which comprehensively characterizes both historical and contemporary aspects of this phenomenon.

Key words: hybrid war, information, information war, conflict, political influence, manipulation, hostilities, war, national security, strategy.

REFERENCES

1. Arzumanyan R. V. (2011) Opredelenye voyny v 21 veke. Obzor XXI ezhegodnoi konferentsyy po stratehyy Ynstytuta stratehicheskyykh yssledovanyi Armeiskoho voennoho kolledzha [Definition of war in the 21st century. Review of the XXI Annual Strategy Conference of the Institute for Strategic Studies of the Army War College]. (pp. 22–39). Erevan. [in Russian].

2. Herasina L. M., Pohribna V. L., Polishchuk I. O. (2015). Viina «hibrydna» ["Hybrid" war]. *Politolohichniy entsyklopedychnyi slovnyk – Political science encyclopedic dictionary*. M. P. Trebin (Ed.). Kharkiv. [in Ukrainian].

3. Popovych K. V. (2016). Hibrydna viina yak suchasnyi sposib vedennia viiny: istorychnyi ta suchasnyi vymiry [Hybrid warfare as a modern way of waging war: historical and modern dimensions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 2, 75–79. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuist_2016_2_131ч [in Ukrainian].

4. Hibrydna viina. Material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii [Hybrid war. From Wikipedia, the free encyclopedia]. (n.d.). *uk.wikipedia.org*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Гібридна_війна [in Ukrainian].

5. *Hrabovskiy S. I.* (2016). "Hibrydna viina": istoriia i sutnist. Do postanovky pytannia ["Hybrid war": history and essence. Before asking a question]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ukrainoznavstvo – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ukrainian Studies*, 1, 19–22. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_ukr_2016_1_7 [in Ukrainian].

6. *Kembrydzhskiy slovnyk anhliiskoi movy* [Cambridge English dictionary]. (n. d). *dictionary.cambridge.org*. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/ru/> [in English].

7. *Kompantseva L.* Hibrydna viina – tse ne katastrofa, a vyklyk, vidpoviddy na jakiy je koordinatsija komunikatsii. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3238194-gibridna-vijna-ce-ne-katastrofa-a-viklik-vidpovidduna-akij-e-koordinacia-komunikacij.html>.

8. *Kodaneva S. Y.* (2020). «Gibridnye ugrozy» bezopasnosti Rossii: vyyavlenie i protivodejstvie ["Hybrid threats" to Russia's security: detection and counteraction]. *Kontury globalnyh transformacij: politika, ekonomika, pravo – Contours of global transformations: politics, economics, law*, 13(2), 44–71 [in Russian].

9. *Loishyn A. A., Tkach I. M., Tkach M. V., Shevchuk V. I.* (2021). Analiz ta systematyzatsiia pidkhodiv do rozuminnia poniattia “hibrydnoi viiny” [Analysis and systematization of approaches to understanding the concept of "hybrid war"]. *Journal of Scientific Papers “Social Development and Security”*, 1, 145–162 [in Ukrainian].

10. *Mahda Ye. V.* (2014). Vyklyky hibrydnoi viiny : informatsiinyi vymir [Challenges of hybrid warfare: information dimension]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi rady Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 5, 138–142 [in Ukrainian].

11. Material iz Vikicitatnika. Sun-Czy [Material from Wikiquote. Sun Tzu]. (n.d). *wikiquote.org*. Retrieved from <https://ru.wikiquote.org/wiki/Сунь-цзы> [in Russian].

12. *Pocheptsov H. H.* (2015). Rol ynformatsyy v hibrydnykh voynakh [The Role of Information in Hybrid Wars]. *psyfactor.org/psyops/hybridwar3*. Retrieved from <http://psyfactor.org/psyops/hybridwar3.htm> [in Russian].

13. Pres-konferentsiia dyrektora Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen, akademika NAN Ukrainy Horbulina V. P., na temu: "Prezentatsiia kolektyvnoi monohrafii "Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front" [Press conference of the director of the National Institute of Strategic Advocates, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine

V. P. Gorbulin, on the topic: "Presentation of the collective monograph" Holy Hybrid War: Ukrainian Front ". [www.youtube.com](http://www.youtube.com/watch?v=mM-YvMzWG78). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=mM-YvMzWG78> [in Ukrainian].

14. *Horbulin V. P. (Eds.). (2017). Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front [World Hybrid War: Ukrainian Front]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].*

15. Slovník Kollinza z anhliskoi movy [Collins English Dictionary]. (n. d). www.collinsdictionary.com. Retrieved from <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/hybrid-warfare> [in English].

16. Slovník ukrainskoi movy. Akademichnyi tлумachnyi slovník (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian language. Academic Explanatory Dictionary (1970–1980)]. (n. d). sum.in.ua. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/zmishanyj> [in Ukrainian].

17. *Tihanychev O. V. (2020). Gibridnye vojny: novoe slovo v voennom iskusstve ili horosho zabytoe staroe? [Hybrid wars: a new word in the art of war or a well-forgotten old one?]. Voprosy bezopasnosti – Security questions, 1, 30–43. Retrieved from DOI: 10.25136/2409-7543.2020.1.30256 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=30256 [in Russian].*

18. *Shevchuk V. P., Taranenko M. H. (1999). Istoriiia ukrainskoi derzhavnosti [History of Ukrainian statehood]. Kuiv: Lybid [in Ukrainian].*

19. *Iavorska H. M. (2016). Hibrydna viina yak dyskursyvnyi konstrukt [Hybrid warfare as a discursive construct]. Stratehichni pryorytety. Seriiia : Polityka – Strategic priorities. Series: Politics, 4, 41–48 [in Ukrainian].*

20. *Hoffman, Frank G. (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA : Potomac Institute for Policy Studies, P. 14.*

21. Hybrid with compound war: *Armed forced journal*. Retrieved from: <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/>.

Дата надходження до редакції – 31.07.2021

Дата затвердження редакцією – 19.08.2021